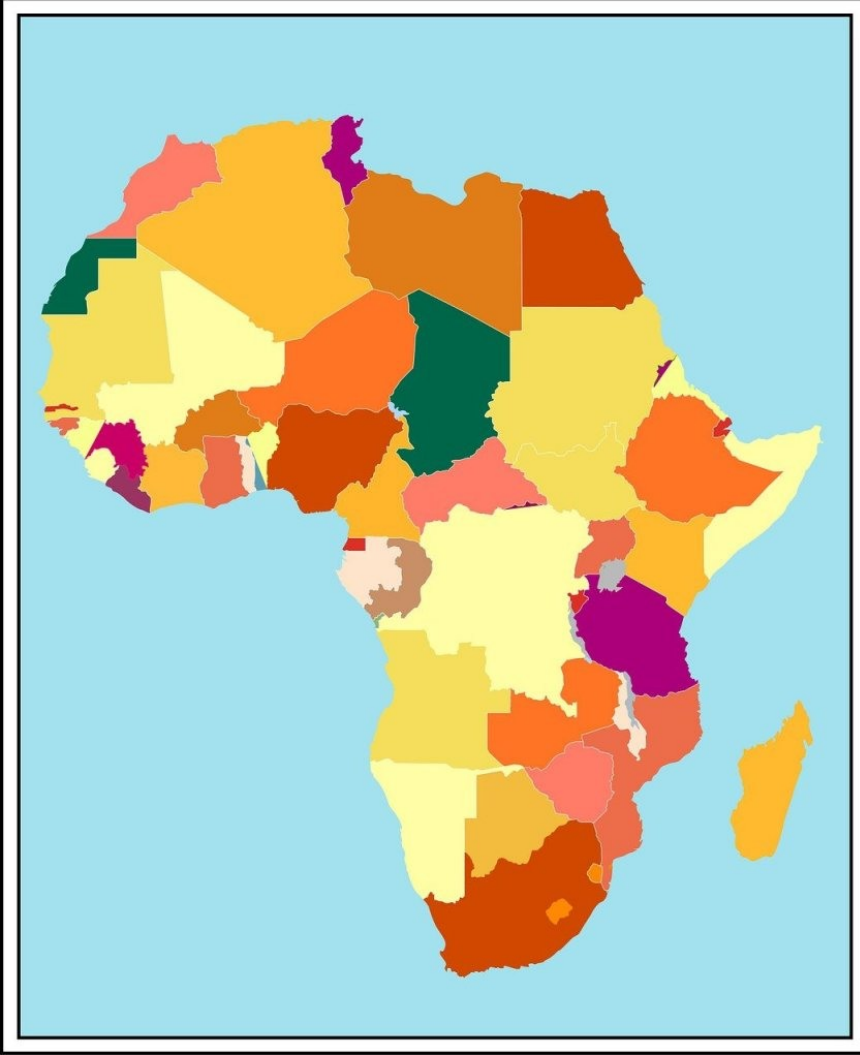

Afrika Ülkelerinde Gerçekleşen Darbeler Hakkında Ne Biliyoruz? - Elem Eyrice - Tepecikliođlu

Afrika ülkelerinin büyük çoğunluğu 1950 ve 1960'lı yıllarla birlikte eski sömürgeci güçlerden siyasi bağımsızlıklarını kazandı. Ancak 1960'lı yılların ikinci yarısına gelmeden azımsanmayacak sayıda Afrika ülkesi darbe ya da darbe girişimlerine sahne oldu. Bu konuda en çok atıf yapılan kaynaklardan Powell ve Thyne'nin 2011 tarihli [çalışması](#), 54 Afrika ülkesinden 45'inde bağımsızlık sürecinin ardından bir

darbe girişimi yaşandığını göstermekte.

Afrika ülkelerinde sıklıkla gerçekleşen bu darbeler silsilesinin, Türk medyasında nispeten daha yakın bir dönemde ilgi çekmeye başladığını görüyoruz. 2023 yılının temmuz ayında önce Nijer’de, kısa süre sonra da Gabon’da ordunun yönetime el koymasının ardından pek çok kişi, bu askeri müdahalelerin arkasında hangi dış gücün olduğunu sorgulamaya başladı. Darbelerin çoğunun eski Fransız sömürgelerinde gerçekleşmesi akıllara ilk olarak Fransa’yı getirirken, Rus özel güvenlik şirketi Wagner Grubu’nun son dönemde Afrika ülkelerinde artan popülerliği ve görünürlüğü nedeniyle azımsanmayacak sayıda uzman da darbelerden Rusya’yı sorumlu tuttu.

Bu yazıda, Afrika’daki “darbe salgını” hususunda çokça tartışılan bazı hususlara atıfta bulunarak, bu alanda herhangi bir sorgulamaya fırsat vermeden doğru olarak kabul edilen bazı argümanlar hakkında okuyucuyu düşünmeye sevk etme amacını taşımaktadır. Kıtadaki askeri müdahaleleri değerlendirirken hiçbir aktör ve faktörün dışarıda bırakılmaması ve indirgemeci yaklaşımlardan kaçınarak bütüncül bir analiz çerçevesi benimsenmesi önemlidir. Dolayısıyla burada Afrika ülkelerinde gerçekleşen askeri müdahalelerle ilgili en çok öne sürülen görüşleri tartışmaya açmayı hedefliyorum.

Afrika

siyasetindeki bütün olumsuzlukların ve dolayısıyla askeri darbelerin kaynağı kolonyal dönemdir.

Bilindiği üzere

1884-1885 yılları arasında düzenlenen Berlin Konferansı ile Afrika kıtası Avrupalı güçlerce sömürgeleştirilmişti. Kolonyal dönem, Atlantik köle ticaretiyle birlikte Afrika'nın beşeri ve doğal kaynaklarını sömürüp kıtayı geri bırakmakla kalmadı, Afrika ülkelerinin sosyal, iktisadi ve siyasi yapılarında kökten değişikliklere yol açtı.

Bağımsızlık sonrası

süreçte pek çok Afrika ülkesinde İngilizce ya da Fransızca gibi eski sömürgeci güçlerin dili resmi/ulusal dil olarak kabul edilirken, bu kıta dışı aktörler Afrika ülkelerinin temel ticaret ortakları olmaya devam ettiler. Bu durumun yeni bir tür bağımlılık ilişkisi yarattığı hatta neo-kolonyalizm çağını başlattığı söylenmekte. Bununla birlikte, Afrika ülkelerinin pek çoğunun sahip oldukları zengin doğal kaynaklara rağmen yoksulluk, gelir eşitsizliği, işsizlik ve yolsuzluk gibi sorunlarla boğuştuğu, hükümetlerin meşruiyet krizi yaşadığı ve sivil toplumun iktidar karşısında nispeten zayıf bir konumda buldukları görülmektedir. Peki sömürgeci dönemin sona ermesinin ardından bu kadar uzun süre geçmiş olmasına rağmen, Afrika ülkelerinde yaşanan sorunların devam etmesi bize ne anlatıyor?

Afrika ülkelerinin büyük çoğunluğunda

bağımsızlık sonrası dönemde

iktidara gelen siyasi elit bizzat bu bağımsızlık mücadelelerini yürüten grup olmuştur. Sömürgeci güçlerden

iktidarı devralan bu yeni siyasi grup, süreç içinde sömürge döneminden

kalan bürokratik yapıları ortadan kaldırmakla kalmamış, ulusal birlik ve kalkınma gibi önceliklere

vurgu yaparak çok partili yaşama geçişi ellerinden geldiğince geciktirmiştir.

Bu grubun ülkeyi uzun yıllar yönetmek

için gerekli anayasal düzenlemeleri yapmakta da oldukça hızlı davrandıkları görülmektedir. Ülkeyi yönetme konusunda çok fazla deneyimi olmayan bu elitlerin kamu

kuruluşlarında nitelikli iş gücüne dikkat etmekten ziyade kendilerine sadık (ya da kendileriyle aynı etnik gruba mensup) kişileri istihdam etmesinin de etkisiyle kamu kaynaklarının verimsizce hatta savurganca kullanılması (burada çoğu zaman etnik siyaset devreye giriyor) zamanla Afrika ülkelerinde kronik sorunlar haline gelmiştir.

Böylesi bir ortamda silahlı kuvvetlerin en güçlü olmasa da en organize yapılanmalar olarak ön plana çıktığını görmekteyiz. Belki de daha önemlisi, gücü kullanma araçlarına sahip olması silahlı kuvvetlere toplumdaki diğer kesimlere göre önemli bir avantaj sağlamıştır. İktidarın demokratik yollarla değişme imkânı olmadığı durumlarda askeri müdahalelerin yaşanması da kaçınılmaz olmuştur.

Ancak Afrika

ülkelerinin çoğunda halkın iktidarı demokratik olmayan yollarla ele geçiren silahlı kuvvetlere yönelik

bir sempati beslediğini hatta destek verdiğini görüyoruz. Afrobarometer tarafından yayınlanan 2022 tarihli bir [rapor](#),

Afrikalıların yarısından azının (%44) seçimleri iktidarın değişmesi yönünde bir araç olarak gördüklerini göstermekte. 1967 yılından beri aynı aile

tarafından yönetilen Gabon'da ise bu oran yüzde

14 gibi oldukça düşük bir

seviyede. Başka bir deyişle, seçimler düzenlense de bu seçimlerin adil bir

şekilde gerçekleştiğine dair bir inancın mevcut olmaması ve halkın demokrasinin varlığından daha önemli önceliklerinin olması, askeri

darbelere verilen halk desteğini bir nebze de olsa açıklıyor. Dolayısıyla sömürgeci dönemin mirasını kabul etmekle birlikte,

Afrika ülkelerinde mevcut yönetim

sorunlarını ve demokrasi kültürünün gelişmemesinin nedenlerini de göz ardı etmemek gerektiği

ortadadır.

Afrika ülkelerinde gerçekleşen her darbe bir dış gücün eseridir.

Batı Afrika ve Sahel bölgesinde son dönemde ardı ardına yaşanan darbelerle ilgili en sık ortaya atılan argümanlardan biri, bu askeri müdahalelerin dış güçlerle özellikle de sömürgeci geçmişinden dolayı bölgedeki en etkin güç olan Fransa ya da Rus paralı askerlerin pek çok Afrika ülkesindeki varlığını hızla arttırmalarından dolayı Rusya ile ilgili olabileceği idi.

Afrika'daki darbelerde dış aktörlerin etkisi yadsınamayacak ölçüdedir.

Burada Afrika ülkelerindeki mevcut ekonomik sorunlar ve siyasi istikrarsızlık ortamının onları dış müdahalelere daha açık yapmakta olduğu hususunu da göz önünde bulundurmalıyız.

Öte yandan, darbecilerin de artan Fransız karşıtlığını lehlerine kullanarak bu anti-Fransa retoriğini eylemlerine meşruiyet katmak için kullandıklarını görüyoruz. Örneğin, Nijer'de General Abdourahamane Tchiani liderliğindeki askeri cunta, devrik lider Mohamed Bazoum'un "Fransız kuklası" olduğu iddiasını iktidara el koymak için kullanırken, Fransa ile imzalanan beş askeri anlaşmayı iptal [etti](#).

Bununla birlikte,
Gabon'da
Ali Bongo'nun
Fransa'dan

giderek uzaklaşarak özellikle

Çin ve Birleşik Krallık gibi ülkelere yönelmesi hatta Gabon'un

2022 yılında Commonwealth (İngiliz Milletler Topluluğu) üyesi olması, Fransa'nın ülkedeki etkisinin giderek azaldığı ve bu nedenle darbeye destek verdiği iddialarına neden oldu.

Birleşmiş Milletler

[verilerine](#)

göre Afrika, dünya maden rezervlerinin yüzde 30'una

ev sahipliği yapmakta. Krom ve platinyum gibi bazı madenlerde ise bu oran yüzde 90'lara

kadar çıkmakta. Darbelerin gerçekleştiği ülkelerin uranyum, altın ve petrol gibi önemli yer altı

zenginliklerine sahip olması ve çok uluslu şirketlerin bu ülkelerde önemli yatırımlarının bulunması

hatta bu yer altı kaynaklarının genelde bu şirketlerce çıkarılması da Afrika'da ne zaman bir

askeri müdahale yaşansa dışsal faktörlerin rolünün sorgulanmasına yol açıyor.

Wagner lideri

Yevgeniy Prigozhin'in

ölümünden önce yayınlanan ancak hangi tarihte kaydedildiği belli olmayan o meşhur videosunda söylediği "Rusya'nın Afrika'daki varlığını artırıyoruz" sözü

de bu argümanı kanıtlar nitelikte olarak görülebilir.

Ancak bu gibi

gelişmeler Afrika'daki

darbelerin arkasında illa bir dış gücün olduğu anlamına gelmemekte. Bu faktörün etkisini tamamen göz

ardı edemesek de, elimizde bu iddiayı destekleyecek herhangi bir kanıt bulunmamakta ve en azından kısa vadede olmayacak.

Afrika ülkelerinde gerçekleşen darbelerin “büyük oyunun parçası” olduğunu düşünmek ya da Afrika’yı sadece küresel güçlerin rekabet alanı olarak görmek oldukça indirgemeci bir yaklaşım olduğu gibi, Afrika’yı “özne” olarak almayıp “pasif” ve “edilgen” olarak gören ve Afrika’nın fâilliğini (African agency) göz ardı eden argümanlarla benzer bir tona sahip. Aksine, son dönemde Afrika’da yaşanan darbe silsilesi, Afrika ülkelerinin iç dinamikleri tarafından şekillendirilmiş gözükmemekte. Darbelerin asıl amacı da halkın taleplerine karşılık vermekten ziyade, askeri seçkinlerin çıkarlarının korunmasıdır.

Belirtilmelidir ki küresel güçlerin Afrika’ya ilgisinin artması Afrika’nın dünya siyasetindeki görünürlüğünün arttığı döneme denk gelmekte. Yakın dönemde iki Afrika ülkesinin BRICS’e katılacak olması, Afrika’nın artık uluslararası örgütlerde ve bu tarz çok uluslu platformlarda daha etkin rol oynama iradesini göstermekte. Afrika ülkeleri, Batılı ülkeler için sadece hammadde kaynağı değil, terör örgütleriyle ve yasadışı göçle mücadelede önemli bir ortak. Bu nedenle Afrika’daki gelişmeleri yorumlarken Afrika ülkelerinin iç siyasetinin sadece dış etkenler tarafından şekillendirilmediği ve ülke içi dinamikleri de mutlaka göz önünde bulundurmak gerektiği hususunu atlamamalıyız.

Afrika’daki darbelerin hepsinin ardında benzer örüntüler bulunmaktadır.

Alex Thomson, [An Introduction to African Politics](#) adlı kitabında, Afrika’daki darbeleri üç gruba ayırır: Koruyucu darbe, veto darbesi ve çığır açan darbe. “Koruyucu darbe” türünde ordu, devleti mevcut iktidarın kötü yönetiminden

kurtarma gerekçesiyle müdahalede bulunmayı kendi görevi olarak görmektedir. Ancak bu “koruyucular”ın, iktidarı, genelde ülkenin iktisadi ve siyasi yaşamlarında olumlu bir değişiklikte bulunmadan bıraktıkları görülmektedir. Afrika’daki darbelerin çoğu bu ilk gruba dâhil edilir. Hatırlanacağı üzere Gabon’da ordu benzer bir bahaneyle iktidara el koymuştu.

Ancak çoğu zaman mevcut iktidarın meşru olmadığı ve seçimlere hile karıştırıldığı gibi gerekçelerle ya da ekonomik sorunlar ve güvenlik problemlerini bahane göstererek yönetime el koyan ordunun iktidarı sivillere bırakma konusunda çok da istekli davranmadığını görüyoruz. Gabon’da da muhalefet orduya “seçim darbesine” karşı çıktığı için teşekkür edip oy sayımına devam etmesi çağrısında [bulunurken](#), askeri cuntanın lideri General Brice Oligui Nguema, “geçmişteki hataların tekrarlanmaması için” seçimleri aceleye getirmekten kaçındıklarını [söyledi](#).

“Veto darbeleri” ise doğrudan ordunun ve müttefiklerinin çıkarlarını tehdit eden sosyal değişimlerden kaynaklanmaktadır. Burada silahlı kuvvetlerin kendi konumlarında değişiklik yaşanması riskine karşı böyle bir durum ortaya çıkmadan müdahalede bulunduğunu görüyoruz.

Nijer’deki darbeyi tetikleyen gelişmenin de o sırada iktidardaki Başkan Bazoum’un askeri kadroda değişiklik yapma ve General Tchiani’yi görevden alma planları olduğu söylenebilir.

Tabii Thomson’ın kendisi de bu darbe tipolojisinin çok genel olduğunu ve bütün darbeleri tanımlamak için kullanılamayacağını kabul etmekte ancak yine de bu sınıflandırmanın “her darbenin kendine özgü” olduğunu ve hepsinin ardında karmaşık nedenler olabileceği savını hatırlattığını söyleyebiliriz. Örneğin, bölgedeki ülkelerde son dönemde ardı ardına yaşanan darbelerin diğer

ülkelere sıçrama ya da bu ülkelerdeki askeri yönetimleri teşvik etmesi ihtimali de bulunmakta.

Burada belki asıl tartışmamız gereken husus, darbelerin halk kitlelerinde bulduğu geniş destek. Gerek Nijer'de gerekse Gabon'da halkın darbe yoluyla indirilen sivil iktidarlara değil de darbecilere destek vermesi Afrika siyasetine yabancı olanlar için ne kadar şaşırtıcı bir gelişme, Gabon'un devrik lideri Ali Bongo'nun da darbe sonrasında ev hapsindeyken yaptığı konuşmasında halka değil de "dostlarına" kendisine destek vermeleri çağrısında bulunması o kadar şaşırtıcı bir gelişme.

Afrika ülkelerinin çoğunda demokrasi kültürünün yerleşmemiş olması sivil yönetimlere duyulan güvenin azalması hususuyla bağlantılıyken, gerek sivil gerekse askeri yönetimlerin iktidara geldikten sonra yönetimi bırakmaması maalesef norm haline gelmiş durumda.

Bu nedenlerle Afrika'daki darbelerin sadece dış güçlerin ve kolonyal dönemin etkilerinin eseri olan birbirinin aynı olaylar değil, aksine kendine has dinamikler çerçevesinde gelişen ve tek bir nedenle açıklanamayacak olgular olduğu göz ardı edilmemelidir.

Doç. Dr. Elem Eyrice - Tepecikliođlu, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Doç. Dr. Elem EYRİCE TEPECİKLİOĞLU, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Bölge Çalışmaları Enstitüsü, Afrika Çalışmaları Anabilim Dalı öğretim üyesi ve Bölge Çalışmaları Anabilim Dalı Başkanıdır. Doktorasını “Federalism and Conflict Management: The Cases of Nigeria and South Africa” başlıklı tezi ile tamamlayan Eyrice Tepecikliođlu, doktora sonrası araştırmalarını 2014-2015 yılları arasında Cape Town Üniversitesi'nin Afrika Araştırmaları Merkezi'nde gerçekleştirmiştir. Türk Dış Politikasında Afrika: Temel Dinamikler, Fırsatlar ve Engeller (Nobel Yayıncılık, 2019) başlıklı kitabın yazarı olan Dr. EYRİCE TEPECİKLİOĞLU'nun Turkey in Africa: A New Emerging Power? (Routledge, 2021) Dünya Siyasetinde Afrika 6 (Nobel Yayıncılık, 2020), Dünya Siyasetinde Afrika 7: Türkiye'nin Afrika Ülkeleri ile İlişkileri - Süreç, Kısıtlar, Olası Çözümler (Nobel Yayıncılık, 2021) ve Afrika Yıllığı 2021 (YTB, 2022) başlıklı ortak edite kitapları bulunmaktadır. Başlıca çalışma alanları Afrika siyaseti, Türkiye-Afrika ilişkileri, Afrika'da yükselen güçler ve Uluslararası İlişkiler kuramlarıdır.

Bu yazıya atıf için: Elem Eyrice - Tepecikliođlu, 'Afrika Ülkelerinde Gerçekleşen Darbeler Hakkında Ne Biliyoruz?', *Panorama*, Çevrimiçi Yayın, 25 Eylül 2023, <https://www.uikpanorama.com/blog/2023/09/25/ee-2/>

Telif@*UIK Panorama*. Bu yazının tüm çevrimiçi ve basılı telif hakları *Panorama* dergisine aittir. Yazıda yer verilen görüşler yazarına/yazarlarına aittir. UİK Derneğini, *Panorama* Yayın Kurulunu, dergi editörlerini ve diğer yazarları bağlamaz.